

PROPOVJEDNIK I ALBERT CAMUS

Pitanje smisla

Primljeno:
28. 6. 2011.

Pregledni
članak

UDK 223.8
1Camus, A.
124.2

KRISTINA KRANJČEVIĆ

Kolodvorska 121
31540 Donji Miholjac

Sažetak

U ovom je radu opisano vječno pitanje smisla kako ga vide dva mislioca: Propovjednik i Albert Camus. U prvom dijelu članka opisani su Knjiga Propovjednikova i biblijsko propitivanje smisla. Propovjednik je na neki način pitanje o smislu života, a cijela Biblija odgovor. U drugom dijelu opisani su život i djelo književnika i filozofa Alberta Camusa. Treći dio opisuje sličnosti i razlike Propovjednikove i Camusove misli. Obojica, svaki u svoje doba, promišljaju koji je smisao života. Propovjednik, mudrac svojeg doba, život smatra ispraznim. Ispraznost nad ispraznošću, sve je ispraznost. Najcitiranija rečenica u njegovoj knjizi opisuje osjećaj koji ga obuzima u pogledu na stvarnost njegova doba. Sve je isto, sunce sja i dobrima i zlima. Nema ništa novo pod suncem. Sve se ponavlja i ništa se novo ne događa. Sablažnjiv i kontroverzan, suprotstavlja se židovskoj tradiciji koja ne može objasniti razlog patnje u svijetu i nefunkcioniranje pravedne nagrade – zlima je dobro u životu, a dobri pate. Camus se pak jednoj cijeloj poratnoj generaciji nameće kao junak jer progovara o apsurdnom životu. On priznaje slabosti čovječanstva koje se pouzda u sebe ne priznajući poraz. Obojica ne daju odgovore na pitanje o smislu života, ali ostaju otvoreni transcencijama. Osjećaju da je ovaj život nešto više.

Ključne riječi: Propovjednik, Albert Camus, smisao–besmisao života, ispraznost kod Koheleta

1. UVOD

Čovjek je u vječitoj potrazi za smislom. Smisao naziva različitim imenima, katkad i ne sluteći da ga traži. Cilj ovoga rada nije dati odgovor na pitanje što je to smisao, već komparativnom metodom iznijeti razmišljanja dvaju velikana o postojanju smisla. Prvi je velikan svojega doba, a s pravom možemo reći i našega, stari biblijski mislilac Propovjednik, hebrejski Kohe-

let (čovjek koji podučava, a ujedno je i vođa skupštine). Drugi je velikan kojeg namjeravamo portretirati kroz ovaj rad, književnik i filozof Albert Camus. U suvremenoj se književnosti uz Camusa redovno veže atribut filozofa i književnika apsurdna, tj. čovjeka teatra.

Propovjednik preispituje stvarnost oko sebe i sit života dolazi do zaključka o svekolikoj ispraznosti. Sablažnjiv i kontrover-

zan, suprotstavlja se židovskoj tradiciji koja ne može objasniti razlog patnje u svijetu i nefunkcioniranje pravedne nagrade – zli ma je dobro u životu, a dobri pate. On uočava veliku ispraznost života i nemogućnost pronicanja Božjih planova. Traži istinu i pita se čemu trud i rad kada sve propada i ničemu ne služi. Propovjednik ostaje jedno veliko pitanje na koje odgovor može dati jedino Biblija.

Albert Camus opisuje banalnost svakodnevice i spoznaje njezinu apsurdnost. Život je apsurdan, a jedini je način prkositi apsurd. Camus traži od čovjeka da pronade vlastitu koncepciju života kojom će nadići apsurd. U početnim je književnim radovima Camus izrazito pesimistično usmjeren, ali u njegovu opusu, gledajući u cijelosti, prevladava optimističan stav prema životu.

Propovjednik i Camus umnogome su slični – njihov je zajednički cilj prodrmati svoje doba i probuditi ga iz ravnodušja, bavljenja nebitnim stvarima i zabavom. Obojica osjećaju nešto više od površnog pogleda na stvarnost.

2. PROPOVJEDNIK

2.1. *Sadržaj knjige*

Propovjednik, jedna od najcitiranijih biblijskih knjiga koja govori o vječnom čovjekovu traženju smisla života i odgovora na životne nevolje, oštri je kritičar mudrosti svoga vremena koja ima praktičnu vrijednost, ali ipak ne može riješiti probleme svijeta i čovjeka. Knjiga proučava čovjekovo iskustvo i ne namjerava ponuditi u sebe zatvoreno učenje. Pred neizbježnom ljudskom smrću sve postaje ispraznost. Ispraznost nad ispraznošću, sve je ispraznost. Najcitiranija rečenica koja upućuje na ton cijele knjige, na pitanje o smislu života i neizbježnosti smrti.¹

U hebrejskoj Bibliji naziv je knjige *Kohelet*, što je, zapravo, piščev pseudonim. Kohelet je izvedenica hebrejske riječi *kahal*, a znači čovjek skupštine odnosno vođa skupštine. U grčkom je prijevodu naziv knjige *Ekklesiastes* i otud hrvatski naziv *Propovjednik*.² Kohelet nije vlastito ime, nego označava funkciju.³

Riječ kohelet znači još i sakupljač, a u suvremenom jeziku bi označavala čovjeka koji pabirči mudrost i dovodi je do apsurd. Propovjednik ne nudi zaokruženo učenje, nego je u svojim korjenitim postupcima sablažnjiv, disonantan, suvremen i privlačan.⁴

U starijem hrvatskom prijevodu naziv knjige je Crkvenjak. U hebrejskom Kohelet je ženskog roda, a gramatički muškog. Naziv označava čovjeka koji govori i podučava. Nastanak knjige smješta se u 3. st. pr. Kr., u doba Ptolomejevića, jer knjiga sadrži mnoge arameizme, a i dvije perzijske riječi. Kumranski spisi i njihovi proučavatelji smještaju Propovjednika u 2. st. pr. Kr.⁵

Knjiga je uvrštena u kanon koji su odredili rabini na sinodi u Jamniji potkraj 1. st. pr. Kr. Mnogi pismoznanci osporavali su pripadnost Koheleta biblijskom kanonu. Kasnije je svrstana među pet svitaka, tzv. megilot, a u sinagogama se čita na Blagdan sjenica.⁶

¹ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997, str. 5–10.

² Usp. *Isto*, str. 6.

³ Usp. W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1977, str. 285.

⁴ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, u: »Obnovljeni život« 57(2002)4, 421–427, ovdje str. 422.

⁵ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003, str. 12–14.

⁶ Usp. BAUM, A., *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 8–9.

Megilot je skupina od pet knjiga koja je služila za svečano čitanje na židovske svetkovine.⁷

2.2. Propovjednik

Propovjednik je bio mudrac i tako ga predstavlja knjiga – mudrac koji je *narod učio mudrosti*. Naslov koji ga predstavlja kao Davidova sina dodatak je kasnijeg priređivača, koji do takve tvrdnje dolazi na temelju retka 1,12 gdje se Propovjednika označava kao *kralja nad Izraelom u Jeruzalemu*. Davidov sin bio je Salomon koji je u Izraelu slovio za učitelja mudrosti i pripisivanje knjige Salomonu dovelo je do njezina uvrštenja u mudrosnu literaturu.⁸

Naziv knjige odaje i zanimanje osobe. To je učitelj i govornik, predstavnik zajednice, a modernim jezikom moglo bi se reći da je profesor i akademičar. Redak koji spominje Propovjednika kao Davidova sina govori kako je Salomon nadilazio svakoga u znanju i raskoši, a ostao bez zadovoljstva. Pisac se kasnije distancira od Salomona i kao podanik daje upute kralju (4,13; 8,1–4), a na kraju je jednostavno mudrac (12,9). Najvjerojatnije je bio učitelj u Jeruzalemu. Židovsko školstvo imalo je jako dobro organiziran sustav od osnovne do visoke škole. Riječ *sin* označava učenika. Kohelet pripada najvišem sloju intelektualaca, dobro poznaje važnost novca i vjerojatno živi u trgovačkoj četvrti. Poznaje grčka filozofska učenja epikureizam, stoicizam, egipatsko djelo »*Očajnikov dija-log s dušom*« i mezopotamski ep »*Gilgameš*«, ali izabire grčku filozofiju srednjeg sloja. Poznaje trpljenje, nesigurnost i bespomoćnost. Smatra da nema temeljnih promjena. Starija mudrost uzdizala je teški rad, umjereni užitak i mudru disciplinu, s čime se Kohelet ne slaže, kao ni s činjenicom da se za kreposno življenje očekuje nagrada. Kohelet kao učitelj djeluje u traj-

noj izobrazbi svojih učenika koji se kasnije vraćaju s iskustvima i problemima koje on kritički promatra i dalje razvija problematizirajući korisnost i ispraznost. Za vlastita razmišljanja rabi prvo lice, a za opomene drugo. Knjiga je bila esej darivanja među učenicima. Kohelet filozofira i polemizira o nagrađivanju poslije smrti. Čovjeka kvari nezasićenost i opsjednutost novcem, a bogatstvo može biti propast. Bogatstvo je dar Božji kojim se čovjek može okoristiti jer može donijeti životnu radost. Propovjednik suosjeća s izrabljivanim ljudima, kritizira nepravedne moćnike. Slavi jelo, piće, eros i daje optimističnu obojenost životu. Ali ipak mu je draži ukor mudraca i ne sudjeluje u smijehu i pjesmi ludaka. Čovjek ništa ne nosi s ovog svijeta kao što ništa nije ni donio. Prihvaća cikličko viđenje svijeta i ne poznaje povijest spasenja. Propovjednik je konzervativan i pristaje uz židovstvo i radikalno interpretira određena gledišta.⁹

Kohelet spoznaje da je, koliko god tražili mudrost, uspjeh ili pravdu, ishod kratkotrajan. Kohelet vjeruje u Boga, ali njegov mračni pristup proizlazi iz nemogućnosti spoznaje Božjeg nauma. Jedino što mu preostaje je uživati u radostima života jer to je ljudska sudbina.¹⁰

2.3. Struktura knjige

Postoje različita mišljenja i tumačenja strukture teksta te bi se za svaku podjelu

⁷ Usp. »Megilot«, u: A. GRABNER–HAIDER (prir.), *Praktični biblijski leksikon*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997, str. 206.

⁸ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 6.

⁹ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 13–15.

¹⁰ Usp. »Propovjednik«, u: B. LOVREC – A. STARIĆ (izd.), *Enciklopedija Biblije*, Duhovna stvarnost – Kršćanska sadašnjost, Hrvatsko ekumensko biblijsko društvo, Zagreb, 2000, str. 93.

mogao naći proturazlog. Anonimni priređivač teksta nije ništa bitno promijenio u sadržaju knjige, samo je dodao Proslav (1,1–11), naslov, sažetak i zaglavak (12,9–11). Sam kraj, 12,12–14, kasniji je dodatak. Knjiga sadrži određeni broj kraćih ili dužih izreka koje u hebrejskoj književnosti tvore zasebni rod *mašal*. Iako su izreke nepovezano poredane, to je samo izvanjski dojam koji čitatelj naprečac stječe, no uvijek postoji osnovna misao o neshvatljivosti, nestalnosti stvari, sudbini i smrti.¹¹

Ne postoji osnovna struktura, već razne varijacije teme o ispraznosti. Prvi dio, koji završava pjesmom o vremenu (1,1 – 3,15), donosi niz razmišljanja. Drugi dio sadrži mudre izreke, prispodobu (3,16 – 11,8). Treći ili završni dio opisuje starenje i obraća se mladima (11,9–12).¹²

Još jedna zanimljiva struktura – grčki strukturalni palindrom:

Okvir 1,1–2; Kozmologija (pjesma) 1,4–11; Antropologija 1,12 – 3,15; Kritika društva I. 3,16 – 4,16;

Okvir 12,8; Etika (pjesma) 9,7 – 12,7; Kritika ideologije 6,11 – 9,6; Kritika društva II. 5,7 – 6,10; Kritika religije 4,17 – 5,6.¹³

2.4. Tumačenje knjige

2.4.1. Prvi dio (1,1 – 6,12)

Proslav (1,2–11)

Prvi redak donosi ime autora i njegovu nakanu da, kao propovjednik, učitelj ili govornik koji je umoran od klasičnog podučavanja, uzme riječ.¹⁴ Drugi redak opisuje temu i ugođaj knjige te s retkom 12,8 zaključuje knjigu, dajući joj osnovnu tematiku – *ispraznost nad ispraznošću, sve je ispraznost*. Prijevod riječi *habel* izgubio je svoje konkretno značenje i dobio moralizirajući prizvuk. Njezino je prvotno značenje *dah, para* i predstavlja prolaznost, kratkotrajnost koja postoji u svim stvari-

ma. Sve što čovjek stječe kao dašak zraka nestane mu iz ruku.¹⁵ Stalno ponavljanje istih događaja Kohelet doživljava kao mučnu monotoniju: *Nema ništa novo pod suncem*. Ove riječi nalaze se na feničkim grobnim natpisima i nigdje drugdje u Bibliji. Tim natpisom uspoređuje se život čovjeka koji je isti kao život zatvorenika u zatvoru. Sve se ponavlja i ništa se novo ne događa. Psalmist uspoređuje sunce sa zaručnikom koji izlazi iz ložnice, a Kohelet u svemu tome vidi besmislenost. Priroda trpi ponavljanje, jedan naraštaj zamjenjuje drugi, a svaka generacija doživljava istu sudbinu. I ono što je novo, već je davno doživljeno, samo što su ga zaboravili oni koji će i sami biti zaboravljeni.¹⁶

Salomonov život (1,12 – 2,26)

Ovo se poglavlje uzima kao pravi početak knjige. Pisano je u prvom licu, vjerojatno zato da bi se čitatelju što vjerodostojnije približilo iskustvo čovjeka kako ga prikazuje Kohelet. Osjeća se babilonski i egipatski utjecaj u samom predstavljanju koje se sastoji od govora u kojem stari učitelj mudrosti ili kralj ili pak otac svojem sinu pripovjeda životnu mudrost. Kohelet skriven u liku Salomona dolazi do zaključka kako je svaki trud, svako djelovanje bezuspješno, *hvatanje vjetra*.¹⁷ Izraz »mučna zadaća« javlja se samo u ovoj knjizi i s lošim prizvukom gdje se na rad gleda kao na izvor

¹¹ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 9.

¹² Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 17.

¹³ Usp. *Isto*, str. 16.

¹⁴ Usp. *Jeruzalemsku Bibliju, Stari i Novi zavjet s uvodima i bilješkama iz »La Bible de Jérusalem«*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, str. 915, bilj. a.

¹⁵ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 11.

¹⁶ Usp. *Isto*, str. 11–12.

¹⁷ Usp. *Isto*, str. 12–13.

muke i truda (r. 13).¹⁸ U ovom retku spominje se Bog, ali Kohelet ga ne zove *Jahve* već bezličnim imenom *Elohim*. *Elohim* je u egipatskom mudrosnom učenju opća oznaka za božanstvo. Kohelet pomno proučava i traži što donosi sreću. Mnogo znanja i mudrosti donosi više boli. Sreća se traži u ovozemaljskim užicima. Na kraju sve izmiče iz ruku. Nema trajnog dobitka. Poistovjećuje se sa Salomonom i njegovim bogatstvom, ali opet sve postaje tlapnja jer ni kao kraljev nasljednik ne čini ništa drugačije od onoga što je već učinjeno. Suprotstavlja mudrost i ludost, ali mudrost ipak ima prednost. Opet ih pogađa ista kob, smrt – i luđak i mudrac bit će zaboravljeni. Plod svoga rada mora ostaviti drugima o kojima ne zna ništa. Tu se očituje sva dvojbenost i ništavnost ljudskog bitka. I tu je odgovor na pitanje što čini kraljev nasljednik, aluzija na povijesnog Salomona koji svojom mudrošću nije mogao spriječiti to da mu sin ne uništi baštinu. Kohelet nudi savjet: uživanje u svakodnevnosti života. Ne poticaj na površne užitke, nego poticaj da čovjek postigne zadovoljstvo koje je dio čovjeka.¹⁹ Propovjednik izruguje nauk opravdanja bogatstva dana opakima. Mudrost, spoznaja i radost dani su onom tko je po volji Božjoj, a grešniku se nameće zadaća da sabire za onoga tko je po volji Božjoj.²⁰

Smrt (3,1–22)

Kohelet u ovom dijelu knjige dolazi do svoga pjesničkog vrhunca. U pjesmi se vješto slažu suprotnosti i melodično nižu parovi opreka. Pjesmom prevladava sveobuhvatni svemirski pesimizam opisan stalnom promjenom s mračnom prolaznošću života. Otklon ukazuje na misao da za svaki događaj, za svaku djelatnost postoji pravo vrijeme. Tako se tijekom ljudskog života čini zadanim, ali ni to nije sigurno zbog

neznanja o nevoljama i radostima koje ga zaskoče i iznenade. Postoje i djelatnosti na koje čovjek može utjecati i dužan je tražiti pravo vrijeme.²¹

Prije Koheleta, mudraci u Izraelu i Egiptu promišljali su o vremenu: ne protoku, trajanju vremena, nego o *kairosu*, o pravom času ljudskog djelovanja. Sve je predodređeno, rođenje i smrt, jer čovjek nema vlasti određivanja pravog časa djelovanja. Kohelet se suprotstavlja mudracima koji su smatrali da mogu odrediti pravo vrijeme djelovanja. Dobro i zlo sadržani su u vremenu i njima raspolaze samo Bog.²²

Kohelet nastavlja propitivanjem *koja je posleniku korist* ako se njegov posao ne poklopi s vremenom koje je Bog odredio. Sve što Bog čini, dobro je i tu je povezanost s izvješćem o stvaranju. Bog je dao čovjeku uvid u vjekove i tu je mogućnost čovjekova vječnog trajanja. Ali čovjek ne može do kraja shvatiti djelo koje Bog ispunjava od početka do kraja. Tada čovjek opet doživljava neizbježnost svoga ograničenja.²³ Bog je u čovjeka usadio sveukupnost trajanja, omogućio mu da vlada sadašnjim trenutkom, ali to je gledanje varljivo jer ne očituje smisao života.²⁴ Smrt je sastavni dio čovjekova stanja jer sve što Bog čini, čini za stalno.²⁵

Sva ljudska bića pogađa ista sudbina: i čovjeka i životinje. Kohelet ne vjeruje u mogućnost promjene društvene nepravde.

¹⁸ Usp. *BJ*, str. 915, bilj. h.

¹⁹ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 13–14.

²⁰ Usp. *BJ*, str. 916, bilj. i.

²¹ Usp. D. PETERLIN, *Propovjednik o prolaznosti rata i mira (Prop 3,1–8)*, u: »Crkva u svijetu« 31(1996)3, 332–336, ovdje str. 332–333.

²² Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 15–16.

²³ Usp. *Isto*, str. 16–17.

²⁴ Usp. *BJ*, str. 917, bilj. a.

²⁵ Usp. *Isto*, str. 917, bilj. c.

O životu poslije smrti Propovjednik ne govori iako redak 12,7 govori protiv. Tek Knjiga Mudrosti zauzima jasan stav o životu poslije smrti, a u doba Makabejaca izričito se govori o uskrsnuću i vječnom životu. Na kraju, čovjeku je najbolje radovati se svome djelu.²⁶

Zajednički život (4,1 – 5,8)

Ovaj dio opisuje zajednički život te govori o nevoljama u društvu, silničkom tlačenju, porazu osamljena čovjeka, površnoj religioznosti, neispunjavanju zavjeta i tiraniji moći.²⁷ Kohelet vidi nesreću drugih i smatra mrtve sretnima jer im nepravda ne može nauditi. Za njega nema iskustva proročkih obećanja da će doći dan kada će Bog svu bol preobratiti u radost. Bolje se uopće i ne roditi. Rad zarobljava čovjeka kada postane nemilosrdno sredstvo borbe za prestiž. Kohelet ne zagovara lijenost, nego tvrdi da treba opušteno stjecati za život što je potrebno. Rad ne može dati smisao ljudskom životu. Nadalje, govori o samcima koji su prepušteni sebi, stječu bogatstvo u kojem ne uživaju, a nemaju ga komu ostaviti. Lakše je dvojici, jedna za drugoga će se pobrinuti, nego samomu.²⁸ Slika trostrukog užeta nalazi se i u mezopotamskom epu o *Gilgamešu*, a govori da je bolje biti udvoje nego sam.²⁹

Slikom ludoga i starog kralja i siromašnoga i mudrog mladića Kohelet prikazuje nestalnost političkih vođa koji su donedavno bili slavljani, a sada su zbačeni i zaboravljeni.

Zbog zagonetnosti života i čovjekove bespomoćnosti Kohelet ne dovodi u pitanje Božju opstojnost. Svako dobro koje čovjek doživljava dolazi od Boga. Kohelet govori o zavjetima i povezuje se s proročkim nastupima protiv pobožnosti koja je vjerovala da ispunjavanje žrtvenih prinosa opravdava pred Bogom. Žrtva i molitva

nisu odraz straha Božjeg nego tiho slušanje koje priznaje nedostatnost vlastita djelovanja i slavu prepušta Bogu. Upozorava na suzdržljivost prema zavjetima, molitvi i žrtvi.

Kohelet ponovno govori o nepravdi siromaha, jer pred očima ima perzijsku državu koja je organizirana činovnički i kao takva nije mogla jamčiti da neće biti zlorabe vlasti.³⁰

Novac (5,9 – 6,12)

U ovom dijelu Kohelet kritizira novac koji ne može dati sigurnost u životu niti biti izvor sreće. Nadovezuje se na evanđeosku poruku o nenavezanosti na bogatstvo.³¹ Kohelet uspoređuje bogataša i malog čovjeka koji može mirno spavati dok bogataš ni noću nema mira jer ima briga oko poslova. Bogataš može lako izgubiti svoje bogatstvo i sin mu ostaje bez bogatstva. Radio je za novac i život mu je bez radosti. Kohelet zaključuje kako je prava sreća jesti i piti i biti zadovoljan svojim trudom. Bogatstvo nasljeđuju drugi i mnogobrojno potomstvo ne može čovjeka utješiti. Smatra da je bolje nedonoščetu nego čovjeku koji ima stotinu djece i živi mnogo godina, a sam ne uživa u tome. Nedonošče dolazi iz tame i u nju se vraća i nikad ne saznaje kakav je život. Na kraju svi umiru. Nitko ne zna što je sreća i što će biti u budućnosti jer zna se jedino sadašnji trenutak.³²

²⁶ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 17–18.

²⁷ Usp. BJ, str. 917, bilj. h.

²⁸ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 18–20.

²⁹ Usp. BJ, str. 918, bilj. b.

³⁰ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 20–22.

³¹ Usp. BJ, str. 918, bilj. i.

³² Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 23–24.

2.4.2. Drugi dio (7,1 – 12,10)

Proslav (7,1–7)

Dok se prvi proslav bavio dosadom, ovaj se bavi smijehom na ozbiljan način.³³ Naredane izreke daju prijedloge za ponašanje. Prva izreka kaže da je *bolji dobar glas nego skupocjeno ulje*, tj. bolji je dobar glas nego bogatstvo. Nadovezujući se na drugi dio izreke *smrtni dan nego dan rođenja*, Kohelet želi reći kako je poželjniji kraj života negoli njegov početak. Bol, žalost i smrt pokazuju se kao bolje jer odgovaraju stvarnostima ljudskog života. Bolji je mudračev ukor nego hvalospjev luđaka koji je sličan prasku trnja ispod kotla, brzo se zapali, a ne daje nikakve topline.³⁴ Redak 7. ne uklapa se u cjelinu pa su predloženi mnogi ispravci, ali Kohelet želi naglasiti slabost mudraca kojemu ni mudrost ne jamči čistoću karaktera.³⁵

Uzvrat za čine (7,8 – 8,15)

Propovjednik se suprotstavlja načelu kolektivne naknade: ukoliko bi Izrael bio vjeran, bit će sretan; bude li nevjeran, bit će nesretan. To načelo primjenjuje se na osobnu sudbinu – Bog daje svakomu po zasluži. Ali, kada načelo ne bi odgovaralo stvarnom stanju, mudraci bi rekli kako je sreća zlikovca kratkotrajna, nesreća pravednikova prolazna. Propovjednik smatra kako život treba uzimati onakav kakav jest i beskorisno je činiti nadljudske napore na tumačenje života.³⁶

Kohelet tvrdi kako je bolji svršetak stvari nego njezin početak i mudrac neka u svom radu uvijek pred očima ima smrt. Ohol čovjek vjeruje ako sve dobro promisi, ima kraj života u svojim rukama, te je bolja strpljivost od oholosti. Mudrac nikad ne govori kako je prije bilo bolje. Kohelet relativizira mudrost izjednačavajući je s novcem jer i novac i mudrost zajedno osiguravaju lagodan život.

Kohelet smatra, na primjeru Joba, kako nema pravednika koji nije sagriješio. Čovjek ne treba izazivati Božju srdžbu uzdajući se u sebe, nego se treba sa strahopoštovanjem pokloniti pred Bogom. Kohelet želi steći mudrost, ali je ne pronalazi. *Mudrost mu je bila nedokučiva*. Sve što postoji, predaleko je i preduboko da bi čovjek to dosega.

U daljnjem izlaganju Kohelet izriče o ženi negativan sud. Ipak, pravi razliku u odnosu na mudrosnu literaturu koja je u ženi vidjela opasnost, prije svega jer odvraća muškarca od mudrosti. Kohelet generalizira čovjekovu ugroženost. Muškarac nije pouzdaniji, nego je po ljudima žena postala takva. Bog je u početku stvorio ljude čestitima, a oni snuju spletke.³⁷

Propovjednik potvrđuje vrijednost mudrosti koja zna pravi čas. Mudrac je čovjek koji ima uvid u tajnu i njegova se unutarnja spoznaja odražava na vanjsko djelovanje. Kohelet preporuča poslušnost kralju, jer se Bog zauzima za njega. Potrebno je pričekati pogodan trenutak za pravo djelovanje. Unatoč tomu čovjek ne može sve predvidjeti i zbog toga mu se sve čini težim, a tu je i smrt koju čovjek apsolutno ne može spoznati.³⁸

Glavna tematika kojom se Kohelet i dalje bavi jednaka je sudbina svih, i dobrih i zlih.³⁹ Zlobnici bivaju zakopani dostojanstveno, dok dobrima nema mjesta u Jeruzalemu. Izraelska tradicija daje veliku važnost pokapanju s najvećim počastima jer

³³ Usp. *BJ*, str. 919, bilj. f.

³⁴ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 24.

³⁵ Usp. *BJ*, str. 919, bilj. h.

³⁶ Usp. *Isto*, str. 919, bilj. i.

³⁷ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 26–28.

³⁸ Usp. *BJ*, str. 920, bilj. e.

³⁹ Usp. *Isto*, str. 921, bilj. a.

to jamči život u sjećanju budućih generacija. Najveća je uvreda za Izrael bila ne pokapati mrtve. Kohelet vjeruje u Božji sud, ali okolnosti govore drugačije. Usprkos tome Kohelet slavi veselje, jelo, piće i nasladu kao pomoć u mucu koju čovjek proživljava na ovom svijetu.

Ljubav (8,16 – 9,10)

Promatrajući cjelokupno djelo Božje, Kohelet ne spoznaje što se zbiva pod suncem. Čovjek ne može razumjeti ni ljubav ni mržnju, iako ima stanovito iskustvo o njima. Ljubav kao takva je slijepa i kobna baš kao i smrt.⁴⁰ Svi imaju istu sudbinu, i zli i dobri, život je takav. Ipak, bolji je život nego smrt, i najbjeđnijem čovjeku dok živi bolje je nego mrtvom koji je uživao najveće časti. Ovdje progovara vjera Propovjednikova o mrtvima koji su bespomoćne *senke u Podzemlju – Šeolu*. Usprkos bijedi, život treba provesti u radosti i veselju jer u Podzemlju nema ni djela, ni mudrosti, ni umovanja, ni spoznaje.⁴¹

Slučaj (9,11 – 11,6)

Kohelet opisuje slučaj opsade malena grada na koji je udario velik kralj. Priča nema povijesnu pozadinu, ali progovara o relativnosti mudrosti pred snagom jer se mudra siromaha koji je spasio grad poslije nitko više ne sjeća. Mudrost siromaha ne cijeni se jer je siromah sam kriv za svoje stanje i prema tome ne može biti mudar.⁴²

Na izreku o uginuloj muhi koja i najskuplji miris pokvari, nadovezuje se izreka da mudrost čini više od oružane snage, ali i mala greška može mnoga dobra pokvariti. Mudrost je relativna i čovjeka ne može zaštititi od nesreće. Kohelet različitim primjerima ukazuje na životna pravila, prvenstveno na relativnost i ograničenost mudrosti. U svakidašnjim poslovima može doći do

nezgoda. Ipak, ludost se ne cijeni, brbljanjem luđak sam sebi šteti dok mudrac svojim riječima dobiva na ugledu.

Kohelet je svjestan svoga vremena i vladajućeg protekcionizma koje na sebi svojstven način spominje u izreci. Jezikom sličnim mudrosnoj literaturi opisuje mudra i nesposobna vladara i što donose takve osobe svojoj zemlji. Osuđuje lijenčinu koji je sam kriv kada mu se kuća uruši.⁴³

Propovjednik podučava o odvažnosti u poslu metaforom o bacanju kruha na vodu. Najvjerojatnije misli na meku što je ribar baca u vodu, a kasnije je nalazi u obliku ulova.⁴⁴

Događaji u prirodi ostaju tajna i sve ostaje skriveno poput nastanka kosti djeteta u utrobi majke. Neka čovjek i dalje djeluje i raduje se životu, iako ne zna hoće li to što čini uspjeti ili ne.

Starost (11,7 – 12,8)

Propovjednik ne vidi starost u pozitivnom svjetlu kao nagradu za dobar život kako naučavaju Ponovljeni zakon i mudrosna literatura. Starost je čežnja za mladošću, usporen život, put u nepovrat, strah od smrti.⁴⁵ On govori mladom čovjeku neka se raduje dok traje mladost, ali valja znati da je sve što čini podložno Božjem sudu. Neki tumači smatraju da je govor o sudu kasniji dodatak radi pravovjernosti.⁴⁶

Propovjednik završava prekrasnom pjesmom o starosti i mladosti s puno osjećaja i čežnje. Različitim slikama dočarava kraj

⁴⁰ Usp. *Isto*, str. 921, bilj. c.

⁴¹ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 29–30.

⁴² Usp. *Isto*, str. 31.

⁴³ Usp. *Isto*, str. 32–33.

⁴⁴ Usp. *BJ*, str. 922, bilj. f.

⁴⁵ Usp. *Isto*, str. 923, bilj. a.

⁴⁶ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 34.

života opominjući mladića da zahvali Bogu na radosti koju mu sada nudi. Na kraj života ukazuje slika ruševne kuće koju stražari prestaju čuvati, ili slika mlinarica koje ne okreću mlin pa više nema kruha. Žene više ne gledaju kroz prozor jer je mrak i vrata se zatvaraju te zamiru svi zvuci. Ovim slikama Kohelet opisuje staračke patnje – udovi slabe, kralježnica se krivi, ispadaju zubi, nabora se lice, slabi sluh i glas.⁴⁷

Slikom prirode opisuje dolazak proljeća nakon zime, dok za čovjeka nema novog početka. Kohelet govori o gubljenju teka za jela koja starcu više nisu slasna, a slikom skakavca koji je sit i postaje težak opisuje proljeće ili najmanje breme koje starcu postaje teško.⁴⁸ Slike čovjeka koji odlazi u vječni dom, narikača koje se kreću ulicama, razbijanja vrča i svjetiljke, loma točka na bunaru opisuju pustošenje smrti. Redak 7. označuje tračak nade koja je u suprotnosti s retkom 3,21. Duh čovjekov uzlazi Bogu, a Šeol nije konačni oblik života. Knjiga završava kao što i počinje – *ispraznost nad ispraznostima*, veli Propovjednik, *sve je ispraznost*.⁴⁹ Propovjednik je posvijestio čovjeku njegovu bijedu, ali i njegovu veličinu pokazujući mu da ga ovaj svijet nije dostojan i izazivajući ga na vjeru bez računice.⁵⁰

Zaglavak (12,9–14)

Prva dva retka kasniji su dodatak knjizi. Kohelet je idealan učitelj koji naučava i istražuje mudrost. Riječi mudraca opisane su kao ostani i kolci kojima se pastir služi na dobro svojeg stada. Neki tumači smatraju kako je pastir metafora za Mojsija, Salomona ili samoga Boga.⁵¹ Zadnja dva retka također su kasniji dodatak knjizi jer Kohelet ne progovara o držanju zapovijedi i sudu nakon smrti. Dodatak je, vjerojatno, upozorenje na Propovjednika jer im se njegovo učenje činilo opasnim.

2.5. Propovjednik u mudrosnoj biblijskoj književnosti

Mudrosne knjige obuhvaćaju pet knjiga: Joba, Mudre izreke, Propovjednika, Knjigu Mudrosti i Knjigu Sirahovu kojima se pridružuju Psalmi i Pjesma nad pjesmama. Stari Istok poznao je mudrosnu književnost. Egipatska i mezopotamska mudrosna književnost utjecale su na starozavjetne mudrosne spise. U Ras Šamri pronađeni su mudrosni spisi na akademskom jeziku. Mudrost Ahikarova potječe iz asirske okoline koja se više bavi svjetovnim problemima, a manje religioznim. To je mudrost dobrog života, promišljena na temelju ljudskog iskustva, ali ne na filozofski način kao u Grka. Ipak, mudrost ne nudi do kraja rješenja što se očituje u pesimizmu mudrosnih spisa, npr. u egipatskim i mezopotamskim mudrosnim djelima (*Očajnikov dijalog s dušom*).

Biblijska nadilazi mudrost Egipta i Mezopotamije, a to se izražava u pohvali Salomonovoj mudrosti. Poznati su bili edomski i arapski mudraci (Job i njegova tri prijatelja žive u Edomu). Izreke koriste poslovice Amenemopea. Mnogi se psalmi pripisuju Hemanu i Etanu, kanaanskim mudracima. Agur i Lemuel (Izreke) potječu iz plemena Masina, na sjeveru Arabije. Sve to ukazuje na velik utjecaj susjednih naroda na izraelsku mudrosnu tradiciju. Izraelci promišljaju o sudbini pojedinaca, a ne više o sudbini cijeloga svog naroda i pripadajućim glavnim temama Tore. Ipak, koliko god postojala sličnost izraelske i istočnjačke mudrosne tradicije, izraelska nadilazi druge kako napreduje objava. Suprot-

⁴⁷ Usp. *Isto*

⁴⁸ Usp. *BJ*, str. 923, bilj. f.

⁴⁹ Usp. A. BAUM, *Propovjednik i Pjesma nad pjesmama*, str. 34–35.

⁵⁰ Usp. *BJ*, str. 923, bilj. i.

⁵¹ Usp. *Isto*, str. 924, bilj. a.

nost mudrosti i ludosti postaje suprotnost između pravednosti i nepravедnosti. Izrael mudrost promatra pod svjetlom jahvističke religioznosti. Hebrejsko značenje *mudrosti* je mnogostruko – označava obrtničku ili profesionalnu vještinu, razboritost, ali i lukavost i snalazljivost, pa čak i magijsku vještinu. Čovjek se njome služi i na dobro i na zlo. Zbog takva značenja mudrosti, u početku nije bilo govora o Božjoj mudrosti, iako je ona dar Božji. Nakon sužanjstva pridjeva se mudrost jedino Bogu koji svojom mudrošću nadilazi čovjeka. Tek u proslavu Mudrih izreka božanska Mudrost nastupa kao osoba i sudjeluje s njim u stvaranju. Job govori o mudrosti koju jedino Bog poznaje. Kod Siraha mudrost je izišla iz Božjih usta, prebiva u nebesima i poslana je Izraelu. U Knjizi Mudrosti ona je odsjaj slave Božje i slika njegove izvrsnosti. Mudrost se uosobljuje, ali samo u književnom obliku. Tek će u svojoj otajstvenosti pripraviti put objavi božanskih Osoba.

Glavna tema mudrosne literature je sudbina pojedinaca i pitanje naplate. Tu Propovjednik dobiva svoje mjesto pa se čak i suprotstavlja nauku o zasluženosti i nezasluženosti sreći. U Izrekama, mudrost nužno privodi sreći, ludost nesreći. Bog dobre nagrađuje, a zle kažnjava. Ljudsko iskustvo pokazuje drugačije pa knjige kao što su Job i Propovjednik dovode u pitanje takav nauk. Job promatra pravednika koji trpi i govori o nemogućnosti naplate na ovom svijetu. Potrebno je držati se Boga. Propovjednik ironično ismijava tradicionalni nauk, ali ne daje odgovor na ljudsko trpljenje, već govori o nedostatnosti ovozemnih odgovora. Sirah ostaje vjeran tradiciji, ali promišlja o posljednjim stvarima. Danijel jasnije izražava vjeru u zagrobnu naplatu te s tim u vezi govori o uskrsnuću mrtvih. Pod utjecajem Aleksandrije židovska mi-

sao govori o besmrtnosti duše, pa Knjiga Mudrosti tvrdi da je Bog stvorio čovjeka za besmrtnost. Mudrosna književnost tako rješava problem naplate koja dolazi nakon smrti, pa će vjerne duše tada uživati blaženstvo kod Boga, a bezbožnici primiti zasluženu kaznu.

Najstariji oblik mudrosne literature su Izreke pod hebrejskim nazivom *mašal*. *Mašal* označava pučku uzrečicu ili životno pravilo koji u početku dolaze u kratkim zbirkama, a kasnije se razvijaju u prispodobu, alegorije i rasprave. Takve izreke dolaze iz obiteljskog i klanskog života, prenose se generacijski, a govore o čovjekovu iskustvu pretočenu u životna pravila. Prenosile su se usmeno kada bi otac ili majka podučavali sina i kćer. Otud naziv *šin* za učenika u nekoj školi mudraca. Mudrost se počinje zapisivati i pisarski posao dobiva na značenju. Kralj uzima pisare koji su s dvora počeli širiti mudrost. Tako su jednu od salomonskih zbirki sabrali ljudi judejskog kralja, Ezekije. Mudraci nisu bili samo skupljači starih životnih pravila nego i sastavljači novih. Na Salomonovu dvoru nastala su dva djela – povijest Josipa i ono o nasljedstvu na Davidovo prijestolje. Razlikuju se tri sredine u kojima su nastali mudrosni spisi – proročka, svećenička i mudrosna. Nakon sužanjstva dolazi do spajanja. Tako je proslav Knjige Izreka napisan u tonu proročke književnosti, Knjiga Sirahova i Knjiga Mudrosti pišu o povijesti spasenja, dok Sirah posebno govori o bogoštovlju. Sve se te knjige pripisuju Salomonu kao što su se egipatski spisi prikazivali kao mudrost koju je pisao faraon. To je još jedna poveznica s istočnjačkim spisima. Salomon je u Izraelu slovio kao najveći mudrac te mu se zbog toga i pripisuju pojedini mudrosni spisi.⁵²

⁵² Usp. *Isto*, str. 625–627.

3. PITANJE SMISLA

Suvremeni svijet potresa kriza smisla. Čovjek, iako ne postavlja pitanja čemu sve, u svojoj nutрини osjeća nezadovoljstvo. Svijet kao globalno selo pokazuje krizu kroz različite aspekte – individualizam, subjektivizam, konzumerizam, nasilje, New Age. Svi ovi aspekti odražavaju dubinu svijeta i dubinu čovjeka, tj. njegovu najdublju težnju i traganje za transcendentnim koje jedino daje pravi mir i odgovor na besmisao. Čovjek je u vječnom čekanju i traženju, neprestano »čekajući Godota«. Život ispunjen nadom podnošljiviji je i radosniji od mukotrpa čekanja. Propovjednik je po svom sadržaju suvremeniji nego ikad i potrebniji nego ikad ovom svijetu gdje je sve viđeno. Sve je već dosadilo. Propovjednik ne zastarijeva i pita se o najdubljem čovjekovu problemu: ima li ljudska egzistencija smisla? Kohelet vidi u životu veliku ispraznost i neizmjeran trud, a pod suncem ništa novo.

3.1. *Pet ispraznosti*

Ispraznost dolazi od hebrejske riječi *habel* i znači ispraznost, hvatanje vjetera, sjene, beskorisnost. Ne valja ovu riječ prevoditi izrazom taština jer suzuje njezino značenje. Suprotstavlja se riječi *jitron* što znači korisnost. Javlja se više od 40 puta u Propovjedniku i na polovici svih starozavjetnih mjesta (Rim 8,20).⁵³ Stvarnost izgleda drugačije kada joj se doda riječ »ništa«. U tami Bog progovara. Sve što postoji treba staviti pod veliki nazivnik ispraznosti.⁵⁴

Propovjednik progovara o pet vrsta ispraznosti. To su: sreća, smrt, vrijeme, čovjekova zloća i nespoznatljivost Boga.

Sreća

Kohelet sreću smatra ispraznom, te je svjestan životnog razočaranja. Ista je sudbina i dobrih i zlih, a po prirodi spoznaje

njenu nutarnost i ravnodušnost. Idući citat govori o tome.⁵⁵

Razmišljah o svemu tome i shvatih kako su i pravednici i mudraci, sa djelima svojim, u Božjoj ruci; i čovjek ne razumije ni ljubavi ni mržnje, i njemu su obje ispraznost. Svima je ista kob, pravednomu kao i opakom, čistomu i nečistomu, onomu koji žrtvuje kao i onomu koji ne žrtvuje; jednako dobru kao i grešniku, onomu koji se zaklinje kao i onomu koji se boji zakletve. (9,1–2)

Kohelet poput grčkih filozofa traga za srećom, tj. užitkom, i doživljava njenu kratkotrajnost. On spoznaje ispraznost užitka koji je kratkotrajan i ne donosi ništa sigurno.⁵⁶

Smrt

Ljudima je draži život od smrti, spoznaje Kohelet i prema smrti se odnosi u starozavjetnom duhu. Život je početak smrti i u smrti se svaki čovjek može ogledati. O zagrobnoj stvarnosti ne govori mnogo. Starozavjetni čovjek ne poznaje pojam besmrtnе duše, za njega umire cijeli čovjek, tako da u podzemlju nastavljaju živjeti i duša i tijelo, ali taj je čovjek samo sjena, smanjeno egzistiranje čovjeka.⁵⁷

Smrt je znanje čovjeka o njegovoj stalnoj ugroženosti krajem. Pred smrću se gubi svaka sigurnost i sve postaje isprazno. Smrt pretvara slavu u tlapnju, tjelesne naslade u sramotu, život u propast.⁵⁸

⁵³ N. HOHNJEC, *Kasna i mudrosna Biblija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007, str. 90.

⁵⁴ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2003, str. 26.

⁵⁵ Usp. *Isto*, str. 35–36.

⁵⁶ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, str. 424.

⁵⁷ Usp. A. REBIĆ, *Središnje teme Starog zavjeta. Biblijskoteološki pregled starozavjetne poruke*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996, str. 249.

⁵⁸ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, str. 425.

Vrijeme

Kohelet promatra vrijeme kao beskonačno ponavljanje. Postoji doba rađanja, umiranja, sađenja, ubijanja, liječenja... Kruženje jest ponavljanje i koja je poslije korist od svega truda? Iako je Bog dao na uvid slijed događaja i usadio misao o vladanju sadašnjim trenutkom, takvo gledanje je varljivo i ne ukazuje na smisao života. Ne može biti nečega lijepog i vječnog dok traje vremenitost. Kohelet ne poznaje pavlovski vid vremena *kairos*, vrijeme kao pravi trenutak i jedinstvenu priliku. Čovjek ne raspoláže vremenom i ne može odrediti pravi čas, jedini koji raspoláže vremenom i određuje ga je Bog.⁵⁹

Kohelet uviđa čovjekovu nemogućnost vladanja vremenom jer je on, čovjek, podložan zakonu promjene. Vrijeme za svakim hoda drugačije, s nekima ide ukorak, s nekima u trku, a s nekima ne ide nikamo. Svaki je čas dragocjen jer je neponovljiv i kratkotrajan. Vrijeme je kao takvo dramatično jer završava i sretno i nesretno. Treba iskoristiti trenutak jer sve ima svoje vrijeme. Kohelet duboko spoznaje dosadno beskonačno ponavljanje zbog kojega je čovjek rastrzan na tisuću beskorisnih poslova. Osjeća se velika ispraznost vremena i dosada u kojoj čovjek ne pronalazi ništa čime bi mogao ispuniti prazan prostor nutrine.⁶⁰

Čovjekova zloća

Kohelet vidi čovjekovo ponašanje i zlo kao trajan i nerješiv problem. Umjesto pravednosti vlada nepravda, a dobro i zlo se izjednačuju (8,11). Kohelet je svjestan društvene nepravde i pokazuje zanimanje za njezino ispravljanje (4,1). Ali i to je velika ispraznost jer pravednike sustiže sudbina opakih, a opake sudbina pravednih (8,14). Zaključuje da na zemlji nema pravednika koji, čineći dobro, nikad ne bi sagriješio

(7,20), što nesumnjivo podsjeća na Joba, trpećeg pravednika.⁶¹

Nespoznatljivost Boga

Propovjednik priznaje nespoznatljivost i nedokučivost Božjih djela (8,17). Svjestan je Božje opstojnosti i moći, ali nesvjestan je Božje dobrote i brige za čovjeka. Bog je za njega razum, nepokrenuti pokretač, Bog filozofa, ne poznaje milosrđe, praštanje, ljubav. Bog mu ostaje nepoznanica. Kohelet racionalno propituje stvarnost i ostaje na razini razuma. No, to ne može ostati kao zadnji upit ili odgovor, jer nije sve ispraznost. Tek religija daje odgovore. Cijela je Biblija na neki način odgovor na Koheletov upit.⁶²

3.2. Tražitelj istine

Kroz ovih pet ispraznosti spoznaje se kako nema ništa novo pod suncem te kako je čovjek nedostatan, a bilo kakva promjena nemoguća. Propovjednik spoznaje da se Božje stvorenijsko biće održava unatoč prolaznosti. Naslućujući sreću prekogrobnog života, on preporuča umjereno uživanje dobara ovog svijeta. Strah Božji jedini je koji preostaje jer daje svijest da sve dolazi od Boga. Propovjednik osjeća prisutnost koja ga nadilazi i pred kojom se ruši u svoju sićušnost.⁶³

Kohelet je kao židovski Kafka jer negira istine na kojima se temelji židovstvo – vrijednost Zakona, pravednu nagradu itd. Iako Kohelet do kraja ostaje skeptik,

⁵⁹ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 36.

⁶⁰ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, str. 424–425.

⁶¹ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 36–37.

⁶² Usp. *Isto*, str. 37.

⁶³ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, str. 425–426.

svojim mislima otvara neslućene vidike o čovjekovu postojanju i odnosu prema Bogu. Opsluživanje Zakona i mudrost ne donose spasenje, već samo strah Božji.⁶⁴

Koheletov je poziv postavljati i poticati pitanja. On je tražitelj istine. Ostali biblijski tekstovi su odgovor, a jedino Kohelet ostaje pitanje. Božja objava dobiva svu širinu – neke stvari su sigurne i uočljive, a druge se ne mijenjaju i nisu u čovjekovoj moći. Bog ne poštuje uvijek red i stvorene zakonitosti, a i pitanje je naše spoznaje toga reda. Kohelet na sjajan način uviđa nemogućnost čovjekove spoznaje i njezine granice. Objava ponekad dolazi i u tami, u Božjoj šutnji, kada čovjek više ne govori i dopušta Božji govor. Kohelet uviđa svu ispraznost svijeta, ali nije sve ispraznost. Vjera daje odgovore, ali nije nadomjestak razumu.⁶⁵

Kohelet je uvršten u kanon, jer Bog traži čovjekovo mišljenje i čovjekov odgovor. Bog želi ljudsko traženje i pita *Adame, gdje si*, tj. *Adame, što misliš, kako stoji stvari*. Život traži odgovore i nema ničeg dosadnijeg od odgovora bez pitanja. Propovjednik je pitanje, a cijela Biblija je odgovor, kao diptih. Može li se Propovjedniku odgovoriti?

3.3. Pitanje smisla

O pitanju smisla života Kohelet promišlja kroz pet ispraznosti koje kao da zaočkružuju tijekom ljudskog života. Kohelet promišlja o trudu i naporu koji čovjek ulaže u život. Čemu sve to? Kakav smisao imaju ljudsko djelovanje i planiranje? Propovjednik ne traži, poput Joba, odgovor na pitanje patnje, već postavlja pitanje sitosti života.⁶⁶

Kohelet promišlja o čovjeku i životu i gledajući to dvoje u vječnosti, otkriva njihovu malenost i nedostatnost, a za mudrost koju cijeni, uviđa da nije apsolutna. Tu se rađa Propovjednikova tjeskoba jer

veća spoznaja povećava i apsurdnost svega – *omrznuh život, jer mi se učini mučnim sve što se zbiva pod suncem* (2,17).⁶⁷

Kroz pitanje o smislu i dovođenje svega u pitanje Kohelet razotkriva današnjem svijetu njegove strahove koje vješto skriva. Današnji svijet kao da se ne želi baviti pitanjem smisla, što nužno dovodi do skrivanja stvarnosti i do toga da se stvarni problemi nazivaju drugim imenom. Postoji pet načina skrivanja čovjekovih najdubljih težnji i traganja za smislom na koje suvremeni svijet nema odgovora.

Prvo je skrivanje problema mnoštvom, veličinom i raznolikošću. Čovjek se je sklon baviti nebitnim stvarima i prikriti problem mnoštvom i raznolikošću.

Drugi način skrivanja problema su konzumerizam i reklame koje na nj potiču. Svijet ne nudi odgovor na smisao života, a vjerske se stvari pokušavaju gurnuti u privatnost i fantaziju. Čovjek ponovno ostaje bez istine koju svijet nastoji učiniti manje važnom.

Treći je način premještanje problema i ravnodušnost prema njemu. Čovjek uočava pojmove *Bog, ništavilo, smrt*, ali ih premješta u zrakoprazni prostor kojim se ne želi baviti. Čovjek se radije zanima za novac, karijeru, konzumerizam. Ljudi su stručnjaci za igračke, a kad dođu pravi problemi, nemaju za to volje.

Četvrti je način skrivanja problema zabava i usrećivanje. Čovjek na to ima pravo, ali u nedostatku pravih vrijednosti sve se pretvara u onu rimsku poslovicu *kruha i igara*. Kroz psihologiju, New Age, čovjek

⁶⁴ Usp. C. TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, Provincijalat hrvatskih franjevaca konventualaca, Zagreb, 1989, str. 43.

⁶⁵ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 38–39.

⁶⁶ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, str. 423.

⁶⁷ Usp. C. TOMIĆ, *Vrijeme iščekivanja*, str. 49.

nastoji doći do smirenja koje je kao takvo prividno jer ne donosi trajan mir. Više nema straha Gospodnjeg koji se smatra praznovjerjem, nego postoje samoopravdani ljudi koji ne polaze od činjenice da se čovjekov život odvija pred Bogom.

Peti način je subjektivizam – istina za mene. Nema više prave istine, nego se postavlja pitanje drugima po čemu je njihova istina istinitija. Takvo skrivanje problema dovodi do vrhunca u kojem se čovjek gubi jer nema više oslonca, istine koja će ga održati u životu. Pad objektivnih vrijednosti nužno dovodi do pada osobnih vrijednosti.⁶⁸

Kohelet pokazuje današnjem čovjeku na koji način skriva prave probleme ne želeći se baviti smislom i onim tko uistinu pruža smisao.

3.4. Utjecaj helenizma

Utjecaj helenizma započinje osvajanjima Aleksandra Velikog i stvaranjem carstva u kojem se isprepliću različite kulture. Helenizam je kulturno-povijesno razdoblje prevladavanja grčkog duha u osvojenim dijelovima carstva i dalje. Glavna središta kulture pored Atene postaju Aleksandrija, Antiohija, Pergam... Pod utjecajem Aristotela razvijaju se posebne znanosti. Na području filozofije dolazi do preokreta i bavljenja etičkim pitanjima. Naglašena je praktična uloga filozofije. Nakon propasti *polis*a, gradova-država, ostajući osamljen, čovjek više ne postavlja pitanje zajedničke sreće. Temeljno pitanje postaje sreća pojedinca – kako čovjek može postići duševni mir. Osnovna misao helenističke individualne etike ideal je mudraca koji postiže nepomučenost života – *ataraksiju*. Osnovni pravci ovog doba su stoicizam, epikureizam, skepticizam.⁶⁹

Stoicizam preuzima heraklističku sliku svijeta u kojem vlada *logos*, svjetski um, sudbina, *fatum*. U svakoj stvari prebiva

dio logosa i ljudska priroda kao dio toga svjetskog uma može razumjeti *logos* svijeta. U etici mudar čovjek nužno prihvaća poredak svijeta i živi prema njemu. Nepomućeni život – *ataraksija* postiže se vrlinom samodostatnosti – *autarkije* – biti sam sebi dostatan, jer nije siromašan onaj koji ima malo nego onaj koji žudi za više. Mudar čovjek smiren je čovjek bez afekata – apatičan. Stoička etika je etika fatalizma, bespomoćnosti, pasivnosti, nepromjenjivosti svjetskog poretka, ali i etika snažne ličnosti koja vlada sobom jer se oslobodila sitničavosti, afekata i stekla ravnodušnost i nepokolebljivost.⁷⁰

Epikurejci naučavaju hedonizam u kojem je uгода dobro, a bol zlo. To je više produhovljeni hedonizam kojemu cilj nisu tjelesne naslade nego trajna zadovoljstva, radosti duha koje doživljavamo u ljepoti, prijateljstvu, solidarnosti, razboritosti, mudrosti, čestitosti, pravednosti. Epikurejci žele objasniti sve pojave ovog svijeta, a isključiti nepoznate, mistične slike. Preuzimaju atomističko gledanje na svijet kojemu dodaju slučajno i slobodno djelovanje čovjeka. U ovakvoj strukturi svijeta nema mjesta za bogove koji žive u međuprostoru, smireni i sretni i koji ništa ne trebaju pa se i ne upliću u svijet. Epikureizam je dugo bilo ozloglašeno učenje, najvjerojatnije zbog krivo shvaćenog hedonizma i ateizma.⁷¹

Skepticizam naučava kritiku osjetilne i racionalne spoznaje i nemogućnost sigurnog kriterija u određivanju istine i objektivne spoznaje.⁷² Smatra nemogućim doći

⁶⁸ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 30–31.

⁶⁹ Usp. B. KALIN, *Povijest filozofije s odabranim tekstovima*, Školska knjiga, Zagreb, 1991, str. 104–105.

⁷⁰ Usp. *Isto*, str. 105–107.

⁷¹ Usp. *Isto*, str. 107–108.

⁷² Usp. B. BOŠNJAK, »Skepticizam«, u: B. DONAT (ur.), *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984, str. 303.

do sigurnosti suda i spoznati kakve su stvari u sebi. Uzdržavanje u donošenju bilo kakvog suda dovodi do vrline suzdržavanja (*epohè*) i *ataraksije*. Mudrac skeptik konformistički će se pokoravati običajima sredine u kojoj živi, ali bez uvjerenja da je što po prirodi lijepo ili dobro.⁷³

Kohelet je nastao u doba vladavine Ptolomejevića i odatle bliska veza s Egiptom, ali ne Egiptom starih mudraca nego heleniziranim Egiptom. Kohelet je po nazoru pravi Izraelac koji prvi čini korak prema grčkoj misli.⁷⁴

Propovjednik je knjiga skepse, agnosticizma, svojevrsnog hedonizma i nihilizma. Autor se u pesimističnom i skeptičnom tonu suočava s duhom svojeg vremena. Predstavnik je umornoga svjetonazora i cinične generacije. Problematizira i izokreće svijet i ostaje osamljenik vlastitog i kozmičkog ništavila. Cirkularnost njegovih misli naslućuje dosadu i zamornu mučninu iz koje jedva ima izlaza.⁷⁵

Iz navedenih pojašnjenih pojmova dobiva se uvid u strujanja dotičnih pravaca i sličnosti Propovjednikova nauka s njima. Naučava li Propovjednik s retkom 3,13 svojevrsni hedonizam kakav su naučavali epikurejci? Skeptičnost njegove misli prema tradicionalnom učenju i stoičko prihvaćanje svijeta. Ipak, rečenica *Jedi i pij* ne izražava sve njegovo shvaćanje života, kao da savjetuje neka užitak bude posljednji cilj djelovanja i isključuje osjećaj dužnosti. Propovjednik podsjeća da je i to ispraznost. Pošteni hedonizam ima višu duhovnu razinu, dio je čovjeka više nego nepoštenje i samoprijevara.⁷⁶

Bitna sličnost ovih pravaca i Koheleta je individualizam koji općenito karakterizira mudrosnu tradiciju. Mudraci su se bavili općeljudskim problemima, među kojima je čovjekovo traganje za smislom.⁷⁷ Bavili su se ponašanjem u društvu i podu-

čavali o suzdržljivosti, nametljivosti i poštovanju prema vlasti koja postoji. To su neke odrednice konformističkog skepticizma i stoičke etike.

Svako od ovih mišljenja ima podlogu u nauku Propovjednika, ali ne obuhvaća sve njegovo mišljenje. Koheleta smatraju skeptikom, ali on je vjernik koji vjeruje u pravednog Boga i čvrsto ispovijeda vjeru u Božju providnost. Nije ni kršćanski asketa ili hedonist jer radosti života smatra darovima Božjim i osuđuje neumjerenost u životnim užicima. Nije ni potpuni pesimist jer se raduje životu i stvaranju te se pouzdaje u Boga. Kohelet je, jednostavno, realist i više je od Joba osjetio tamu ljudskog postojanja.⁷⁸

Kohelet govori o Bogu koji želi čovjeku radost u svim aspektima života – od jela i rada do doma i obitelji. Kohelet veli – *uživaj*, ali kao Božji čovjek, jer život i uživanje ovise o Bogu. Cijelo izlaganje želi čovjeku ponuditi i prikazati kakav je život koji je nepravedan, rad je uzaludan, užici ne zadovoljavaju, dobar život i mudro razmišljanje sa smrću postaju isprazni.⁷⁹

Isto kao i filozofi, Kohelet traga za mudrošću i dolazi do zaključka – ništa novog pod suncem, jer mudrost nije u čovjeku niti je čovjek može proizvesti. Mudrost treba tražiti drugdje. Propovjednik naslu-

⁷³ Usp. B. KALIN, *Povijest filozofije s odabranim tekstovima*, str. 108–109.

⁷⁴ Usp. W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, str. 285–286.

⁷⁵ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, str. 423.

⁷⁶ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 23.

⁷⁷ Usp. W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, str. 275.

⁷⁸ Usp. *Isto*, str. 287.

⁷⁹ Usp. »Propovjednik«, u: D. i P. ALEXANDER (prir.), *Biblijski priručnik. Mala enciklopedija*, Duhovna stvarnost, Zagreb, 1989, str. 362–365, ovdje str. 362.

čuje sreću prekogrobnog života i preporučuje umjereno uživanje dobara ovog svijeta. Jedino što ostaje u prolaznosti je strah Božji, tj. ponizno i tiho slušanje koje priznaje nemogućnost vlastita iskupljenja. Kohelet potvrđuje ljudsku mudrost i daje joj vrijednost utoliko što razotkriva čovjeka i naslućuje stvarnost. Istinsku mudrost treba slušati i postaviti se u poniznost Izraela kojem se Bog obraća – Slušaj, Izraele. Unatoč ljudskoj bespomoćnosti i prolaznosti, Kohelet ne dovodi u pitanje vjeru u Božje postojanje i to je bitna razlika u odnosu na grčke filozofe. Ispraznost svijeta o kojoj Kohelet govori pripravlja čovjeka na istinsko slušanje Boga.⁸⁰

3.5. *Kohelet i Isus Krist* – *sličnosti i razlike*

Sličnost Isusa Krista i Koheleta njihova je funkcija – propovijedanje. Obojica su propovjednici nevezani na običaje, obdržavanje propisa i ondašnja tradicionalna uvjerenja. Kohelet je skeptik i sve dovodi u pitanje kao i Isus Krist s ondašnjom vjerskom praksom Izraela, i to posebno farizeja i pismoznanaca. Propovjednik se suprotstavlja tradicionalnom nauku o nagrađivanju prema pravednosti. Isus Krist zauzima sličan stav u prisposobi o radniku kada mu i za jedan sat i za cijeli dan dodjeljuje istu nagradu. Propovjednik u svojim govorima o žrtvi i obredima nije pravovjerman, a ni Isus nije vjerman zakonu kada su posrijedi obredna pranja, obdržavanje subote. Kohelet je učitelj kao i Isus Krist, a nakon nauka otpušta učenike, s njima je povezan i sluša povratne informacije nad kojima razmišlja, dok Isus očekuje evanđeosko nasljedovanje. Najveća je razlika između Propovjednika i Isusa Propovjednikovo nepoznavanje Božje ljubavi, dok Isus snažno doživljava Božju ljubav za koju se daje sve do smrti.⁸¹

Kohelet ne rješava problem, ali se suprotstavlja iluzornim i lakim rješenjima prisiljavajući čovjeka da stvarnosti gleda u oči. Koheletova je uloga providonosna jer prije nego tko može razumjeti izričaj *blaženi siromasi*, treba shvatiti da nije istina *blaženi bogataši*. Za Koheleta Bog nije račun-džija koji točno odmjerava život i smrt, sreću i bijedu prema čovjekovoj kreposti ili krivnji. Ljudski um nikada ne može dokučiti Božje naume.⁸²

4. PROPOVJEDNIK I ALBERT CAMUS

U sljedećem dijelu ovoga rada prikazuje se problematika smisla života u djelima književnika i filozofa Alberta Camusa. Time se ukazuje na povezanost Propovjednikove i Camusove misli o pitanju smisla te na svježinu misli i suvremenost Propovjednika koja je neiscrpna kao vječno životno pitanje.

4.1. *Albert Camus*

Albert Camus rođen je 1913. godine u Alžiru. Nakon studija filozofije mijenja različita zanimanja koja će ostaviti trag u njegovim djelima. U Francusku odlazi 1940. godine, priključuje se pokretu otpora i izdaje ilegalne novine *Combat*. Nakon rata povlači se iz novinarstva i posvećuje književnosti. Godine 1942. objavljuje roman *Stranac* kojim stječe svjetsku slavu. Roman iznenađuje novošću teme – idejom apsurdna kao čovjekove situacije u svijetu. Potom objavljuje sljedeća djela: romane *Kuga i Pad*, eseje *Mit o Sizifu*, *Pobunjeni čovjek* i *Ljeto*, te drame *Kaligula*, *Opsadno stanje*, *Nesporazum* i *Pravednici*. Camus u

⁸⁰ Usp. I. KOPREK, *Filozofijsko razmišljanje o Knjizi Propovjednika*, str. 425–426.

⁸¹ Usp. N. HOHNJEC, *Tri biblijske filozofije života*, str. 40.

⁸² Usp. W. J. HARRINGTON, *Uvod u Stari zavjet – spomen obećanja*, str. 284–285.

svojim idejama od apsurdna dolazi do pobunjenog čovjeka pa do solidarnosti kao spasonosnog odnosa među ljudima i na kraju do vjere u mjeru, red i harmoniju koja je vladala grčkim svijetom.⁸³

Svoje književno djelovanje Camus započinje lirskim crticama. Prva je knjiga izašla 1938. godine pod naslovom *Pirovanje* u kojem se oslikava piščev zavičaj. Zatim stiže knjiga *Naličje i lice* u kojoj Camus ogleda svoje predmete s krive i prave strane. Godine 1942. izlazi *Stranac*. Iste godine objavljuje esej *Mit o Sizifu* kao odgovor na *Stranca* u kojem razlaže intelektualnu bolest od koje boluje čovječanstvo, a manifestira se spoznajom da je ljudski život apsurdan. Jedini je lijek izravno se suočiti sa životnim apsurdima. Nakon završetka rata, Camus piše drame *Nesporazum* i *Kaligula* koje opisuju njegovu filozofiju apsurdna. Roman *Kuga* izlazi 1947. godine. U njemu na simbolički način opisuje grad u kojem vlada kuga, a praktički je odsječen od svijeta, kao Francuska u doba njemačke okupacije. Camus u romanu izlaže društvenu etiku i, za razliku od *Stranca* u kojem je opisan apsurdni osamljenik, u *Kugi* prevladava pitanje bližnjega i odnosa prema drugima. Nakon toga objavljuje dramu *Pravednici* u kojoj razlaže pitanje revolucije i raspravlja o tome je li dozvoljeno žrtvovati tuđi život za njene ciljeve. Godine 1951. objavljen je *Pobunjeni čovjek* kojim se Camus zamjera i ljevici i desnici. Tada raskida sa Sartreom, koji je vodio oštru polemiku protiv tog djela. Dvije godine kasnije izlazi *Ljeto*, biografski roman, koji slavi četrdeset godina Camusova života. Godine 1956. izlazi pripovijest *Pad* i novela *Progonstvo i kraljevstvo*. Književno se usavršava, a klasicizam prijašnjih tekstova vodi ravno u barok koji djeluje modernistički. Adaptirao je različite drame među kojima je roman F. M. Dostojevskog *Demoni*.⁸⁴

Albert Camus dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 1957. godine, a u siječnju 1960. godine pogiba u automobilskoj nesreći nedaleko od Pariza. Bio je svestran čovjek: glumac, redatelj, dramatičar, prevoditelj i adaptator.⁸⁵

4.2. *Stranac*

Najznačajnije je Camusovo djelo roman *Stranac*. Radnja romana događa se u Alžiru, a glavni junak je Mersault. Roman, pisan u prvom licu, započinje smrću majke glavnoga junaka. Mersaulta taj događaj ne potresa onako kako bismo mi, čitatelji, očekivali. Ne uzbuđuje se zbog samoga gubitka voljene osobe, već ga zamara sav protokol koji će uslijediti oko ukopa i putovanja do ubožnice u Marengu, izostanak s posla, ispadanje iz rutine koja se iz dana u dan ponavlja u jednakoj mjeri, i to odmah na samom početku upućuje na ton cijele knjige – mir i ravnodušnost glavnog junaka. U njegovu životu nema potresa: imati prijatelje i djevojku, i izlaziti s njima okvir je njegova života koji se ispunjava iz dana u dan na isti način. Njegovu banalnu svakodnevicu mijenja jedan događaj. Na jednom izletu u okolicu Alžira s prijateljem i djevojkom dolazi do sukoba s nekim Alžircem. Nekoliko dana ranije s njim se potukao njegov prijatelj Raymond. U kratkom obračunu, Alžirac lako rani Raymonda, potom se povlače kako bi previli ranu. Mersault i Raymond vraćaju se naružani na plažu. Do konačnog obračuna ne dolazi i svi se razilaze. Mersault se ponovno vraća na plažu i dolazi do Alžirca koji je sada ostao sam. Bljesak oštrice no-

⁸³ Usp. A. ŠOLJAN (ur.), *100 najvećih djela svjetske književnosti*, Stvarnost, Zagreb, 1962, str. 687.

⁸⁴ Usp. A. CAMUS, *Stranac*, Znanje, Zagreb, 1986, str. 123–129.

⁸⁵ Usp. A. CAMUS, *Drame*, Alfa, Zagreb, 1999, str. 271–277.

ža koji je Ažirac držao u ruci pomračiti Mersaultovu svijest, a trenutak poslije on puca u njega. Drugi dio romana događa se u zatvoru. Camus ne daje objašnjenje postupka glavnog junaka, nego iznosi osjećanja i junakove misli. Mersault ne pokazuje kajanje za svoj čin, kao ni želju za spasom. Osudu na smrt prima potpuno ravnodušno s riječima – *Svejedno je hoću li umrijeti u tridesetoj ili sedamdesetoj godini, uvijek ću biti ja taj koji će umrijeti.*

Mersaultova ravnodušnost pokazuje čovjekovo otkriće besmislenosti i apsurdna postojanja. Smrt ne biva gora i besmislenija od života i s takvim uvjerenjem o apsolutnom kraju, Mersault je mirno prihvaća.⁸⁶

Mersault nije osuđen na smrt zbog ubojstva Arapina, nego zbog ravnodušnosti prema majčinoj smrti. Mersault nije plakao na majčinu pogrebu i društvo ga zbog toga osuđuje. Društvo koje donosi smrtnu kaznu pokazuje istu ravnodušnost kao Mersault jer ne uspijeva shvatiti njegovo ponašanje. Mersault postaje simbol indiferentnog društva koje nema sposobnost da razumije njegovo ponašanje i ravnodušno prihvaća smrtnu kaznu.

4.3. Filozofija egzistencije

Prema autoru Kalinu, filozofija egzistencije javlja se u tri pravca – filozofija egzistencije (predstavnicima K. Jaspers i G. Marcel); egzistencijalna filozofija (M. Heidegger) i egzistencijalizam (J. P. Sartre, M. Merleau-Ponty i A. Camus). Glavna je problematika svih triju pravaca egzistencija – način opstanka svojstven čovjeku kao iznimnom biću u svijetu bića. Javlja se nakon Prvog svjetskog rata u Njemačkoj, a kasnije se širi po Europi. U Francuskoj egzistencijalizam postaje prava moda i dio kulturnog ozračja. Filozofija egzistencije reakcija je na racionalizam i filozofiju apsoluta, a i na pozitivizam te njegovo naivno

povjerenje u znanost i tehniku. Egzistencijalizam polazi od čovjekove pojedinačne egzistencije i pojedinačnog iskustva, te nasuprot pozitivističkom prvenstvu činjenice ističe prvenstvo mogućnosti. Mogućnost uvijek uključuje u sebe i nesigurnost; zato filozofija egzistencije opisuje stanje nesigurnosti, opasnosti i sumnje kao stanje svojstveno čovjeku kao čovjeku. Čovjek je napušten, stranac, usamljen, upućen sam na sebe i osuđen na težinu odgovornosti što je donosi sloboda. Preteče te filozofije su Kierkegaard i Nietzsche. Filozofija egzistencije je filozofija krize građanskog svijeta – ona je osvještenje građanskog čovjeka o dehumanizaciji, ekonomskom otuđenju i otuđenosti u svijetu tehnike, o nemoći, napuštenosti i besmislu egzistiranja. Nicola Abbagnano smatra filozofiju egzistencije krizom filozofije romantike, koja je čovjeka smatrala očitovanjem i ostvarenjem beskonačnog, samog apsoluta, Boga. Svjestan svoje konačnosti, čovjek je krenuo da odredi sebe, druge i svijet.⁸⁷

4.4. Pitanje smisla – Albert Camus

Camus je po svojem književnom radu pripadao egzistencijalizmu, iako se sâm udaljavao od bilo kakve pripadnosti nekoj ideologiji. U svojim djelima govori o apsurdnom čovjekove egzistencije. Mersault, glavni lik romana *Stranac*, ocrta apsurd života jer je po njegovom mišljenju svejedno kako ćemo proživjeti život kada smrt dolazi kao neminovnost koja prekida sva naša očekivanja. Sav čovjekov život je sam po sebi apsurdan i Camus u svojim djelima opisuje iskustvo apsurdnog života. Već u svojim ranim djelima *Lice i naličje* i *Pirovanje* daje opis apsurdnog koji polako postaje sve

⁸⁶ Usp. A. ŠOLJAN (ur.), *nav.dj.*, str. 688.

⁸⁷ Usp. B. KALIN, *Povijest filozofije s odabranim tekstovima*, str. 224–225.

istančaniji. On ne daje definiciju apsurd, već opisuje iskustvo apsurd. Može se reći da Camus ne govori o apsurd, nego o paradoksu apsurd. Kasnije se u svojim djelima udaljava od apsurd.

Mersault živi apsurdnim životom, a djelo *Mit o Sizifu* književni je esej o apsurd. Esaj raspravlja o samoubojstvu, a postavlja se pitanje ima li život smisla i vrijednosti te mora li čovjek, ako mu oni nedostaju, počiniti samoubojstvo. Problematika kreće od apsurd i čovjekovog doživljaja apsurd. Život mora imati smisao i vrijednost kako bi bio na cijeni. Camus sada postavlja pitanje: ukoliko shvatimo da je ljudski život besmislen, treba li počiniti samoubojstvo? Čovjek uvelike cijeni svoj život i sreću, ali budući da je svjestan svoje smrtnosti, njegove težnje postaju besmislene. Na taj način dolazi se do paradoksa – cijeliti život, iako je besmislen. Camus je uvidio čovjekovu mogućnost prihvaćanja sreće i nesreće, ali istodobno nemogućnost prihvaćanja vrijednosti života i njegove besmislenosti (prolaznosti ljudskog života i sreće). Camus negira nihilizam, iako se čini kao njegov pobornik zbog toga što govori o apsurd. Njegov je cilj potaknuti čovjeka na razmišljanje o apsurdnosti života i pronalaženje vlastite koncepcije života kao što su solidarnost, suradnja i zajednički trud. Čovjeku je zadano pronalaženje vlastitoga životnog smisla, što je na neki način koncepcija egzistencijalizma kada on uočava svoju konačnost i kreće odrediti sebe, druge i svijet.

Camus predstavlja Sizifa kao apsurdnog junaka koji je apsurdan koliko po svojoj strasti toliko po svojoj mucu. Cijelo njegovo biće ulaže se da dovrši ništa i utoliko je tragičan jer je svjestan svoje muke. Pitanje je koliko se Sizif razlikuje od čovjeka koji svaki dan radi isti posao i tako unedogled. Ova sudbina postaje tragična ukoliko je

se postane svjestan. Sizif je svjestan svoje muke, a bunt i prezir prema takvoj sudbini donose mu pobjedu, jer sama borba da se stigne do vrha ispunjava čovjekovo srce. *Sizifa treba sebi predstaviti kao sretnog.*⁸⁸

Camus poziva na revolt, pobunu, jer život treba gledati onakav kakav jest, umjesto zanošenja pustim željama i nadanjima. Ljudski život pokazuje vječiti nesklad između naših težnji i mogućnosti. Camus se buni protiv tog nesklada i ta buna je prvi pozitivan korak i izlaz iz nesklada koji nema smisla.⁸⁹

Camus rješava problem samoubojstva. Iz apsurd izvlači tri zaključka – svoj revolt, svoju slobodu i svoju strast, a odbacuje samoubojstvo. Pogledati životu i njegovoj apsurdnosti u oči znači prihvatiti apsurd. Živjeti znači činiti da živi apsurd, to jest vječno suočavanje čovjeka i njegove tame. Samoubojstvo je uistinu filozofski problem jer suditi ima li ili nema smisla živjeti znači odgovoriti na osnovno pitanje filozofije. Camus je uvidio kako mnogi umiru jer im nema smisla živjeti. Postavlja se pitanje kako pobjeći iz te apsurdnosti – pomoću nade ili samoubojstva. Svaki čovjek živi životom Mersaulta – ustajanje, doručak, posao, obrok i san, i tako stalno. Jednog dana nameće se pitanje *zašto*. Čovjek živi od budućnosti – *sutra ću to učiniti, kad budem imao vremena, kasnije* i dođe dan kad uvidi svoje godine i upita se o smislu svojeg života. Camus ne zna koji je smisao života, ali svjestan je njegove apsurdnosti i prihvaća tu apsurdnost, umjesto da se zanosi metafizičkim nadama.⁹⁰

Čovjek je kao *stranac*, bačen u svijet, svjestan težine odgovornosti koju donosi

⁸⁸ Usp. *Isto*, str. 389.

⁸⁹ Usp. A. CAMUS, *Stranac*, Znanje, Zagreb, 1986, str. 123–129.

⁹⁰ Usp. B. KALIN, *Povijest filozofije s odabranim tekstovima*, str. 387–388.

sloboda, osjeća tjeskobu, mučninu, apsurd, očaj, dosadu, ništavilo.

U Camusovom književnom opusu uočava se razvoj apsurga od nulte točke do ciklusa pobune. Djelima *Stranac*, *Kaligula*, *Nesporazum* i *Mit o Sizifu* Camus izražava negaciju i za njega je to neka vrsta Descartesove metodičke sumnje. U eseju *Mit o Sizifu* predviđa pozitivne vrijednosti, dok se u djelima *Kuga*, *Opsadno stanje*, *Pravednici* i *Pobunjeni čovjek* nazire treći sloj – tema ljubavi. Camus izražava pobunu kroz gestu odbijanja ili negacije, ali i kroz obranu i prihvaćanje određenih vrijednosti. Njegova djela nisu zatvorene cjeline, nego se uzajamno osvjetljavaju i prožimaju. On ne piše pesimističnim tonom, nego se zalaže za pozitivne vrijednosti. Pobuna i revolucija mogu se lako izroditi u tiraniju i zbog toga se ne smiju iscrpljivati u negaciji nego valja braniti pozitivne vrijednosti – ljudski život i njegovo dostojanstvo – kako bi ostale plodonosne. Iako se pojam apsurga vezao uz egzistencijalističku književnost, Camus nije čuo bilo kakvu pripadnost tome krugu. U romanu *Pobunjeni čovjek* kritizira svaki totalitarizam. Tada se Sartre odvađa od Camusa i zauzima oštar stav protiv njega. Camus se tim romanom želio odmaknuti od bilo kakvog desnog ili lijevog totalitarizma jer je u njima na djelu buntovnička logika koja ne poznaje granice. On traži treći put ili treću misao, koju naziva *misao juga* ili *sredozemna misao*. Ta misao poznaje granice i njezine nužnosti koje se ne smiju prekoračiti ni u prirodi ni u povijesti. Ciklus pobune završava u potrazi za srećom i slobodom koje se obogaćuju vrlinama ljudske solidarnosti i umjerenosti.⁹¹

Misao juga Camus razlaže u lirskom eseju *Ljeto*. Nakon tragičnog iskustva rata i bolnog prekida s inteligencijom svoga vremena, on se vraća mladenačkim idealima. U svojim djelima primjećuje nedosta-

tak pejzaža te se vraća jarkoj svečanosti podnevnog sunca Mediterana. *Misao juga* označava povratak idealima helenizma koji stoje u oporbi spram *misli sjevera*, ponoćnoj misli njemačke filozofije. Camus se okreće vjeri u ovozemaljsko kraljevstvo kao jedino čovjeku sasvim dovoljno, sačinjeno od svjetla, plavetnila neba, mirisa mora i cvijeća, topline sunca i plaža, života tijela koje ima vlastitu filozofiju.⁹²

Kroz apsurd života uočava se ljudska problematika i besmisao koji prožima ljudski život. Camus se zalaže za pozitivne vrijednosti – vrijednost ljudskog života i njegovo dostojanstvo. Protiv je svakog totalitarizma, smrtnih kazni, terorizma. Veliča junake koji ne smatraju revolucionarni cilj opravdanjem za sva sredstva pa znaju odustatati od terorističkog napada ukoliko bi izazvao žrtve nevine djece ili žena. Camusa bismo mogli smatrati pozitivnim likom iako u kršćanskom smislu odbija bilo kakvo traženje smisla izvan zemaljskih prostora. Svaki čovjek treba pogledati apsurd života u oči i živjeti prkoseći mu. Navedimo Camusa: »Veličina čovjeka je u njegovoj odluci da bude jači od svoje sudbine.«

4.5. *Povezanost Camusa i Propovjednika*

Nakon kratke analize života i rada Alberta Camusa, pokušat ćemo ukazati na povezanost njegove misli s Propovjednikovom, odnosno na njihove sličnosti i razlike. Camus je filozof apsurga ili bolje rečeno paradoksa apsurga, kako ga vole nazivati. Kasnije se Camus odvađa od tog pojma i govori optimistično o životu. Piše iz vlastitog iskustva koje je obilježeno siromaštvom, bolešću i ratom, ali ima i vedre

⁹¹ Usp. A. CAMUS, *Drame*, Alfa, Zagreb, 1999, str. 274–277.

⁹² Usp. J. TARLE, *Albert Camus – između suvremenosti i tradicionalnosti*, u: »Književna smotra« 1(1969/1970)2, str. 61–64.

strane: sport, kazalište i novinarstvo. Njegova djela međusobno se prožimaju i osvjetljavaju. Pisac se ne zaustavlja na temi apsurdna i pitanju smisla života. On razmišlja o stanju oko sebe i to unosi u svoje romane. *Stranac*, *Pobunjeni čovjek*, *Mit o Sizifu* su njegova tamna strana čovječanstva koje licemjerno dozvoljava smrtnu kaznu, indiferentnost, revoluciju u kojoj su opravdana sva sredstva za postignuće cilja. Camus je osjetio iskustvo Drugoga svjetskog rata i njegov veliki besmisao. U svojim *Kronikama* govori o 20. stoljeću kao stoljeću straha i velikih totalitarnih režima kojih su ideje donedavno bile ideje prosvjetiteljstva, a sada potiču neviđeni strah i teror. U junaku Mersaultu opisuje sve te osjećaje i besmislenost svijeta s kojim se cijela jedna ratna generacija poistovjećuje.⁹³ U *Mitu o Sizifu* glavni lik Sizif simbol je besmislena i mukotrpa rada, ali on postaje sretan jer se usuđuje pogledati apsurdnu života u oči i prkositi sudbini. Sizif se ne razlikuje od drugih ljudi, jedina je razlika njegova svijest o mucu. Apsurd postaje pozitivan jer osvještava i potiče čovjeka da promijeni život. Kasnije se Camus u potpunosti odvajava od egzistencijalizma i veliča pozitivne vrijednosti čovjeka, društva i svijeta. Zagovara *misao juga* kao srednji put između ljevice i desnice ili kao suprotnost helenizmu i ponoćnoj misli njemačke filozofije. Nesretan i pesimističan čovjek ne može pomoći drugom čovjeku u nevolji. Svojim radovima Camus govori o lošim stranama svijeta koje prevladava pozitivnim vrijednostima kako bi na kraju govorio o ljubavi.

Propovjednik i Camus u svojim su razmišljanjima umnogome slični. Njihov način propitivanja stvarnosti temelji se na razumu. Racionalno pristupaju životu, čovjeku, društvu i svijetu i na isti način žele odgovor na duboko pitanje čovječanstva

– smisao života. Propovjednik opisuje veliku ispraznost svijeta, dok Camus govori o apsurdnosti. Njihove misli prožimaju se jer govore o istome različita naziva: velika ispraznost i apsurdnost života. Tražitelji istine ne dolaze do nje, jer ostaju na razini razuma. Propovjednik naslućuje nešto veće što ga nadilazi, no ipak ostaje skeptičan i u vječnoj dvojbi. Camus prkosi apsurdnosti života i traži neke druge vrijednosti.

Na isti način opisuju ljudsku svakodnevicu. Propovjednik cikličkim ponavljanjem opisuje dosadnu i mučnu svakodnevnicu. Camus u *Strancu* opisuje mučninu glavnog lika izazvanu svakodnevnim životom koji je uvijek isti i ne donosi zadovoljstvo.

Pogođeni pesimizmom i nihilizmom, ne zaustavljaju se na tim mislima, nego govore o radostima života.

Propovjednik je također osjetio veliku ljudsku zloću i zlo kao trajan i nerješiv problem. Spreman je promijeniti ljudske odnose, ali osjeća njihovu veliku ispraznost. Camus je svojim djelima ukazivao na apsurdnost života i licemjernost svijeta, ali ponudio je rješenje u obliku prkosa sudbini i njene promjene. Pokazao je društvu njegovu apsurdnost i na taj način prodrmao ravnodušni svijet. Njihove misli žele probuditi čovjeka iz njegova sna ravnodušja, bavljena nebitnim stvarima, zabavljanja i premještanja problema u neke druge sfere. Camus govori o revoluciji, atomskim bombama u znanstvene svrhe, idejama prosvjetiteljstva koje vrše teror i smrtnoj kazni.

Propovjednik i Camus govore o smrti na sličan način. Propovjednik slavi život i potiče čovjeka na jelo, piće i nasladu, iako je i to ispraznost. Na taj način govori o smrti kao znanju čovjeka o njegovoj stalnoj ugroženosti. Camus se ne udaljuje od tih misli jer, iako govori o apsurdnosti, ne

⁹³ Usp. *Isto*.

zagovara samoubojstvo. Svjestan je neminovnosti smrti, ali čovjeku – ako živi apsurdnim i ispraznim životom – njegova svijest o takvu životu i ustrajnu *kotrljanju kamena* donosi pobjedu. Camus opisuje pozitivne vrijednosti života koje čovjek pogođen sviješću o apsurdnosti treba promicati. Propovjednik potiče na čestito uživanje u životu jer i to je dano od Boga, dok Camus ističe solidarnost, zajednički trud i druge vrijednosti čovjeka, društva i svijeta.

Jedina razlika između Camusa i Propovjednika je svijest o transcendentnosti koja ih nadilazi. Propovjednik je, iako problematičan u pogledu kanoničnosti knjige, uvršten u Sveto pismo. Propovjednik je veliko pitanje, a odgovor je cijela Biblija. Propovjednik zagovara strah Božji kao jedino čega se čovjek treba bojati. Nalazi se u razdoblju povijesti u kojoj mudrosna tradicija ne može dati odgovor na duboko pitanje o ispraznosti života i gdje opsluživanje zakona ne donosi spasenje. Iako skeptik, ne poznaje Božje praštanje i milosrđe, ostaje na liniji tradicije koja otkriva svijest kako sve potječe od Boga i tako ostaje pravovjeran.

Camus i Propovjednik prolaze pakao besmislena života, ali ne gube vjeru. Propovjednik vjeruje u nešto veće što ga nadilazi i u to da kraj nije na ovom svijetu. Camus ostaje vjeran ovozemaljskom kraljevstvu sačinjenom od svjetla, plavetnila neba, mirisa mora, topline sunca i plaža, života tijela koje ima vlastitu filozofiju.

Filozofi, kako ih drugi vole nazivati, kritički i realistički opisuju stvarnost čovjeka. Njihova tamna noć ispraznosti i apsurdnosti života potiče na veće vrijednosti i istinsko slušanje Boga. Dvadeseto stoljeće je stoljeće raspada misli čovjeka koji se pouzdao u samoga sebe i sada preostaje jedino kleknuti pred velikim Otajstvom i tražiti njegov smisao.

5. ZAKLJUČAK

Propovjednik je skeptik, agnostik, umjereni hedonist i nihilist. Predstavlja umornu i ciničnu generaciju koja se suprotstavlja duhu svojega doba. Cirkularnost njegove misli naslućuje dosadu i zamornu mučninu iz koje jedva ima izlaza. Izokreće svijet i ostaje osamljenik vlastitog i kozmičkog ništavila.

Albert Camus skeptički prilazi životu i preispituje njegove vrijednosti te dolazi do velike apsurdnosti. U svojim djelima opisuje mučninu svojih likova u običnosti njihova života. Izokrenuo je mit o Sizifu i pronašao ga sretnim. Camus je bio velika utjeha jedne cijele poratne generacije koja je preispitivala vrijednost i smisao ratovanja.

U ovome radu prikazano je njihovo suočavanje oko pitanja smisla, svježina Propovjednikove misli i Camusova starost. Obojica izazivaju i dovode u pitanje vrijednosti vlastitog doba. Propovjednik i Camus su više od onog u što ih uokviruju. Od naizgled pesimističnog tona dolaze do zahtjeva za umjerenim hedonizmom i stvaranja vlastite koncepcije života prožete pozitivnim vrijednostima.

Povijest se ponavlja i poslije dvije tisuće godina pitanje smisla i dalje ostaje aktualno i problematično. Propovjednik opisuje svoje doba koje zapada u krizu jer dotadašnja tradicija ne uspijeva dati odgovore. Camus svojim djelima jasno upućuje poruku čovječanstvu koje vjeruje u vlastite snage ne priznajući poraz. Propovjednik i Camus priznaju vlastitu slabost i osjećaj velike ispraznosti i apsurdnosti života. Smrt je neminovna. Možda nisu dali jasan odgovor, ali su dali naslutiti koji je cilj njihovih misli. Camus vjeruje u ovozemaljske pozitivne ideje i ostaje otvoren transcencijiji. Propovjednik ne pronađe Božje putove, ali naslućuje vlastitu malenost pred Otajstvom. Obojica ostaju veliko pitanje i pokazatelj kako i u tami Bog progovara.